

Over bossen en hamburgers

Recensie van

The Social Causes of Environmental Destruction in Latin America

Michael Painter, William H. Durham,
The University of Michigan Press 1995

Analyses van de sociaal-economische veranderingen en de milieuverniëting in Centraal- en Zuid-Amerika beginnen en eindigen té dikwijls in de Verenigde Staten. Dergelijke analyses vanuit de 'monolitische constructie van de kapitalistische wereld' walsen daarmee over de verscheidenheid aan lokale antwoorden en initiatieven. Dat is kort samengevat de stelling waarvan de auteurs van dit boek vertrekken. In zes gevalstudies analyseren zes antropologen van de *American Anthropological Association* de milieuverniëting in Latijns-Amerika. Het boek verscheen in een reeks over de relaties tussen de lokale systemen en de macrosystemen.

In de eerste bijdrage getiteld "Herdenken van de hamburger-thesis: Ontbossing en de crisis in de Midden-Amerikaanse export van rundvlees." nuanceert M. Edelman de door de milieuverenigingen op de korrel genomen relatie tussen de rundvleesproductie en de ontbossing door deze aan te vullen met een analyse van de beleidlijnen en de initiatieven in Costa Rica. Eerst analyseert hij de crisis in de export van

rundvlees en het antwoord van de Costa Ricaanse regering en de vleesproducenten. Het historisch overzicht van de ontbossing sluit af met de constatering dat sinds eind jaren tachtig de houtexploitatie de vleessector voorbij steekt als voornaamste oorzaak van ontbossing. Al te dikwijls is in het aanklagen van de effecten van de rundvleesproductie voorbijgegaan aan de inkomsten uit de houtproductie. Men heeft weinig aandacht voor het feit dat de bosbouwpolitiek van Costa Rica een tekort aan middelen heeft en dat de 'Debt-for-Nature Swaps' een druppel op een hete plaat zijn. De herbebossingsprogramma's lijden onder corruptie en zijn weinig toegankelijk voor vele kleinere boeren.

Edelman analyseert grondig de belastingspolitiek, het streven naar winst van de grondeigenaars en de medeplichtigheid van de politieke en economische elite van Costa Rica. Dat leidt hem tot de stelling dat de invloed van de Costa Ricaanse rundvleesproductie niet zo groot kan zijn, want ondanks de daling van de vraag naar rundvlees is de druk op het tropisch bos niet vermin-

derd. Die stelling is zeker te vergaand: ze getuigt van een gebrek aan doorzicht in de veranderingen in landbouwproductiesystemen en in de sociale en ecologische veranderingen die de inbreng van massale veeteelt meebrengt.

Het ontbreken van een beleid dat ontbossing tegenhoudt, is zeker een belangrijke factor in de ontbossing, maar zelfs bij een bosvriendelijker binnenlands beleid blijken de resultaten nietenderend.

S. Stonich legt in haar bijdrage "Ontwikkeling, verarming op het platteland en de afbraak van het milieu in Honduras." wel de link met de structurele veranderingen die de exportlandbouw meebrengt. Het hoofdstuk toont aan hoe ontwikkelingsorganisaties, multinationale ondernemingen, de staat en individuen, gedreven door belangen op korte termijn, situaties creëren van extreme armoede en rijkdom die beide leiden tot slecht gebruik van de hulpbronnen.

Sinds de Tweede Wereldoorlog vormen de uitbreiding en de diversificatie van de exportlandbouw de basis van de ontwikkelingsplannen in Centraal-Amerika. Zo'n politiek versterkt de sociale verschillen in de plattelandsgebieden. Voedsellandbouw verdwijnt, mensen worden verdreven van gronden om ze voor exportteelten te gebruiken (met lage tewerkstelling). De grondloze boeren worden dan dikwijls gedwongen gronden zonder duidelijke eigenaar (vooral bossen) in te nemen. Daarnaast dwingt de gestage daling van de prijzen voor landbouwproducten tot een voortdurende uitbreiding van de landbouwgronden, een politiek die over geheel Zuid- en Midden-Amerika gevoerd is. De laatste decennia is als antwoord op de

kwetsbaarheid van het homogene exportmodel (banaan, katoen,..) geijverd voor een diversificatie van de exportlandbouwproducten.

Aan de hand van de analyse van de sociale en ecologische gevolgen van twee traditionele exportteelten (katoen en rundvlees) en de invoering van twee 'nieuwe' exportteelten (meloen en scam-pis) concludeert Stonich: "De weigering om de mogelijke sociale en ecologische gevolgen van het huidige ontwikkelingsmodel van gediversifieerde exportlandbouw te onderkennen en de daarmee gepaard gaande opoffering van langetermijnduurzaamheid aan kortetermijnvoordelen kan de draagkracht van het ecosysteem overschrijden en de permanente menselijke en ecologische crisis in de regio versnellen." (p.90)

Deze heldere analyse schat de ecologische draagkracht niet helemaal juist in. De stelling dat in een dunbevolkt land als Honduras niet de exportteelt op zich een probleem is, maar wel de sociale entourage waarin die teelt gebeurt, moet genuanceerd worden. De geschiktheid van de bodem speelt in Midden-Amerika een beperkende rol. Ongeveer 50% van de bodems zijn niet geschikt voor landbouw, ze zijn meestal té gevoelig voor erosie om er duurzaam landbouw op te bedrijven. Enkel bos biedt daar voldoende bescherming.

De derde en laatste bijdrage over Midden-Amerika bestudeert "De kolonisatie, ontwikkeling en ontbossing in Péten, Noord-Guatemala". De regering van Guatemala heeft sinds de jaren zestig Péten trachten te ontsluiten. Wegen werden aangelegd, mensen aangezet om er zich te vestigen, buitenlandse ontwikkelingsorganisaties, geld en technici streken neer. Het resultaat is

een door iedereen erkende en alarmerende ontbossing. Iedereen beschuldigt iedereen; de regering beschuldigt de houthandelaars, de houthandelaars de regering, en beiden de ingeweken boeren, maar ... iedereen heeft ook voordeel bij deze ontbossing. Want ook hier is de grond verre van vruchtbaar en dus weinig geschikt om er blijvend op te boeren.

Stap voor stap maakt Schwartz duidelijk hoe de kolonisatie van Péten dient om problemen in andere gebieden van Guatemala op te lossen. De groeiende exportlandbouw, het groeiende grondgebrek in Zuid-Guatemala worden door de regering opgelost door Péten te laten koloniseren. Bosbescherming in de Péten wordt daardoor het aanpakken van symptomen in plaats van de oorzaken. Ontbossing is immers voor de bewoners van Péten een doordachte keuze. Individuen, families en ondernemers hebben er allen, gezien de lokale mogelijkheden, op korte termijn voordeel bij. Ofwel komen er aantrekkelijke alternatieven ofwel moet ontbossing zeer duur worden.

Vanaf hoofdstuk 4 belanden we in Zuid-Amerika. In "De relatie tussen de productiesystemen in het Hoogland en het Laagland en de degradatie van de bodem in Bolivia." stelt M. Painter als voornaamste onderliggend probleem voor de milieuverniëting de grote ongelijkheid tussen mensen bij toegang tot de hulpbronnen. Natuurbescherming en ontwikkeling die daarmee geen rekening houden doen op hun best aan palliatieve zorgen maar verergeren op lange termijn de verarming, zowel van de mensen als van de bodem (p. 133). In het eerste gedeelte wordt de wisselwerking tussen de onderontwikkeling in de Hooglanden en de industriële ont-

wikkeling (vooral de mijnen) historisch doorgelicht. Dit gedeelte is nodig om de kern van de bijdrage te situeren, namelijk de gedetailleerde analyse van de migratiestromen en de kolonisatie vanuit de Hooglanden naar de Laaglanden, meer bepaald Chapare. Naast de klassieke landbouwexportproducten (bijvoorbeeld katoen) wordt extra aandacht gegeven aan de invloed en problemen van de coca-teelt, bekeken vanuit de overleving van de kleinere boeren. Omdat vooral de mannen migreren, blijven de vrouwen en kinderen achter als slachtoffer van bodemverarming en worden ze tegelijkertijd de oorzaak van een vicieuze cirkel van verdere bodemverarming. De groeiende afhankelijkheid van de coca-teelt spiegelt het gebrek aan mogelijkheden voor de voedsellandbouw. Tegelijkertijd leidt deze teelt tot extensief en destructief gebruik van de grond. Deze bijdrage gaat voornamelijk in op de overlevingsstrategie van de boeren in een verarmde situatie, waar migratie het ultieme middel is. Opmerkelijk en interessant is de analyse van de oorzaken en de ecologische en sociale effecten van het doorbreken van traditionele productiesystemen.

In "Milieufbraak, etnische discriminatie en internationale hulp in Bolivia." neemt Jones als centraal punt het verband tussen de strijd van indianen en de strijd tegen de ontbossing. Het geheel speelt zich af in de Laaglanden, het departement Beni. Twee lessen trekt de auteur uit zijn studie: er is een verband tussen milieuverniëting en racisme, en ontwikkeling heeft meestal beide problemen verscherpt. Het hoofdstuk beschrijft eerst het fysische milieu: (gallerij)bossen, pampa's, meren. De helft van het jaar lijkt het gebied één groot moeras, de andere helft ver-

droogd. Slechts weinig bodems zijn geschikt voor landbouw, alhoewel bewezen is dat in het verleden de oorspronkelijke bewoners een specifiek bedrijfssysteem kenden. Een uitgebreid historisch overzicht beschrijft de verschillende houdingen tegenover de Indianen, de evoluties in de landbouw, de invloed van de rubber eind negentiende eeuw, en de daaropvolgende crisis in het midden van de twintigste eeuw. Vanaf 1980 komt het groeiende indianenbewustzijn naar buiten. Vrij gedetailleerd wordt de strijd van de indianen voor hun grond en bossen beschreven tegen de kolonisatie door migranten en tegen de houtexploitanten. De antwoorden van de Boliviaanse regering zijn samen te vatten als veel beloftes en soms zelfs verordeningen, met weinig resultaten op het terrein.

In een derde gedeelte wordt dieper ingegaan op houdingen, beleid en ontwikkelingsvisie. Rode draad doorheen de analyse is dat dikwijls vertrokken is van een onaangepaste visie, onaangepast aan de mogelijkheden van de streek maar vooral vertrekkend van een denigrerende houding tegenover de Laaglandbewoners, de indianen. Daar hebben niet alleen de elite van Bolivia en de regering zich aan bezondigd maar ook sommige niet-gouvernementele en gouvernementele hulporganisaties. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat internationale hulp dikwijls faalt als ze de leefomgeving van de Laaglanden wil beschermen of het welzijn van de bewoners wil verbeteren. Beide kunnen in deze streek immers niet van elkaar gescheiden worden. In de laatste bladzijden volgt goede raad voor hulp- en donororganisaties. Het geheel sluit niet af met conclusies maar met impressies bij de politieke veranderingen in begin 1993 in Bolivia. Dit is de

meest 'politieke' bijdrage van het boek, in die zin dat de verschillende binnenlandse machtsposities (zoals van de houtlobby) worden uiteengehaald en de houding tegenover de politiek machteloze indianen wordt geanalyseerd.

De laatste bijdrage, van de hand van Eduardo Bedoya Garland, beschrijft algemeen "De sociale en economische oorzaken van de ontbossing in het Peruaans Amazone bekken: Bewoners en kolonisten." Natuurlijke hulpbronnen worden op een bepaalde manier beheerd en grijpen zo in op de ontbossingsgraad. Door een vergelijkende analyse te maken van het beheer door de kolonisten en van de indianengroepen wordt duidelijk hoe de graad van ontbossing bij de kolonisten vooral bepaald wordt door de graad van integratie in het marktsysteem, de toegang tot de grond, arbeid en kapitaal en de vroegere eigendomsstructuur van de grond. Voor de Peruaanse indianengroepen is de significante factor de toegang tot de grond, de omvang van de productie-eenheid en de beschikbaarheid van familiale arbeid. Het hoofdstuk is in vier delen opgebouwd. Het eerste deel beschrijft enerzijds de uitbreiding van de landbouw in het Amazonebekken, met daarin als belangrijke factor de cocateelt, en anderzijds de relatie van landbouw met ontbossing. Coca blijkt, naast de directe ontbossing door de teelt zelf en voor de voedsellandbouw van de kwekers, ook indirect tot ontbossing te leiden. Bovendien heeft het repressief beleid tegen de cocateelt geleid tot een verberg- en dus verspreidingsstrategie. Daardoor vormen zich 'eilanden' in het tropisch bos, met nefaste gevolgen voor dat bos. Doordat zowel geld als arbeid schaars zijn, kiezen kolonisten er liever voor nieuwe gronden te koloniseren dan te investeren in de verbetering van reeds ontboste gronden.

Het tweede deel gaat in op de relaties tussen intensifiëring van de landbouw en ontbossing, met speciale aandacht voor de cocateelt en haar versterkende invloed op ontbossing en intensievere landbouw. Op basis van cijfermateriaal wordt duidelijk dat hoe extensiever geproduceerd wordt, hoe sterker de ontbossing is. Op zijn beurt houdt dat verband met de omvang van de percelen, de technische kennis en het gebruik van landbouwhulpmiddelen. Mensen met grond in eigendom, met wettelijke titels, ontbossen minder dan de 'landlozen'. Het derde deel vergelijkt de productiesystemen van de kolonisten met deze van drie indianengroepen. Tot slot volgen de conclusies. Opvallend is de stelling dat onderzoek naar de invloed van de indianengroepen op ontbossing niet op dezelfde manier kan aangepakt worden als voor de kolonisten. Zij gebruiken immers heel ander productiesystemen, meestal gebaseerd op rotatie, zodat het tropisch woud als het ware slechts tijdelijk gebruik wordt. Die systemen vallen onder de noemer 'agro-forestry', productiesystemen waarin jaarlijkse planten (rijst bijvoorbeeld) gekweekt worden, samen met meerjarige struikachtige teelten (zoals koffie of banaan) en met hoogstambomen (soms fruit, soms bosbomen). Dit productiesysteem benadert meer de structuur van een bos en tast de regeneratie van het bos minder aan. Inschakeling in de markteconomie, de landbouwtechnologie, de hoeveelheid beschikbare gronden (bos) en de illegaliteit van de coca-teelt zijn enkele van de belangrijke factoren in de ontbossing van het Peruaanse Amazonebekken.

Het afsluitende hoofdstuk tracht het geheel in een schema samen te vatten. Het overtuigt niet erg, onder andere doordat onvoldoende onderscheid ge-

maakt wordt tussen de interne en externe factoren. Zoals steeds wordt aangestipt dat meer onderzoek nodig is. Wie zich wil verdiepen in het kluwen van de oorzaken van ontbossing in Zuid-Amerika, krijgt over het geheel van het boek genomen een degelijk inzicht in de vele, vooral sociale, factoren die meespelen. De bijdragen zijn uiteenlopend van kwaliteit, invalshoek van analyse en methode. Sommige vertrekken van zeer gedetailleerde cijferanalyses, andere eerder vanuit een historische beschrijving. Mede daardoor verschilt de leesbaarheid van onderdeel tot onderdeel. Elk onderdeel wordt gevolgd door een uitgebreide literatuurlijst. De titel van het boek is wel misleidend. Het gaat vooral over ontbossing, weliswaar één van de milieuproblemen van Zuid-Amerika maar het boek gaat niet dieper in op het probleem van de waterkwaliteit, de watervoorraden, de metropolenproblematiek, de vervuiling.

Isabel Vertriest